

Rumûzî
Mustafa

RİSÂLE-İ MUAMMÂ

MUAMMA RİSALESİ

İnceleme - Metin

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Halil Çeçen
Dr. Ayşe Sağlam

Rumûzî Mustafa

RİSÂLE-İ MUAMMÂ

MUAMMA RİSALESİ İnceleme - Metin

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Halil Çeçen

Dr. Ayşe Sağlam

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

Rumûzî Mustafa

RİSÂLE-İ MUAMMÂ

MUAMMA RİSALESİ

İnceleme - Metin

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ün yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2019, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 57
Edebiyat: 20

ISBN 978-605-4635-56-6
Sertifika No: 18188

Birinci Baskı:
İstanbul, 2019

Yazar:
Rumûzî Mustafa

Hazırlayanlar:
Halil Çeçen
Ayşe Sağlam

Editör:
Furkan Öztürk

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Sayfa Düzeni:
DBY Ajans

Kapak Uygulama:
Emre Güngör

Baskı/Cilt:
Birlik Ozalit

Nispetiye Mah. Birlik Sok. No: 2 Zemin Kat
Nevin Arıcan Plaza - Levent Beşiktaş / İstanbul
Tel: +90 212 269 30 00 Sertifika No: 20179

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Rumûzî Mustafa ; Risâle-i Muammâ / Muamma Risalesi

Hazırlayanlar: Halil Çeçen (Prof. Dr.), Ayşe Sağlam (Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2019.

266 s. ; 15,0 x 21,0 cm (DBY Yayınları ; No. 57)

ISBN 978-605-4635-56-6

1- Edebiyat 2- Tasavvuf

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel.: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

İçindekiler

Kısaltmalar	8
Ön Söz	9
Giriş	11

BİRİNCİ BÖLÜM

Rumûzî Mustafa	15
1. Rumûzî Mustafa'nın Hayatı	15
2. Rumûzî Mustafa'nın Edebi Kişiliği	15
3. Rumûzî Mustafa'nın Eserleri	17

İKİNCİ BÖLÜM

Muamma Risalesi	19
1. Risale Nüshalarının Tavsifi	19
2. Risalenin Yazılma Sebebi	20
3. Risalenin Dili ve Üslubu	21
4. Risalenin Muhtevası	23
5. Risaledeki Kaideler	28
5.1. Amel-i Teshîfî	28
5.1.1. İntikâd	28
5.1.1.1. İntikâdın Birinci Şubesi	28
5.1.1.2. İntikâdın İkinci Şubesi	30

5.1.2. Tahlil	31
5.1.2.1. Tahlilin Birinci Kısmı	31
5.1.2.1.1. Tahlilin Birinci Kısmının Birinci Şubesi	31
5.1.2.1.2. Tahlilin Birinci Kısmının İkinci Şubesi	31
5.1.2.1.3. Tahlilin Birinci Kısmının Üçüncü Şubesi	31
5.1.2.2. Tahlilin İkinci Kısmı	32
5.1.2.2.1. Tahlilin İkinci Kısmının Birinci Şubesi	32
5.1.2.2.2. Tahlilin İkinci Kısmının İkinci Şubesi	32
5.1.2.2.3. Tahlilin İkinci Kısmının Üçüncü Şubesi	33
5.1.2.3. Tahlilin Üçüncü Kısmı	33
5.1.2.3.1. Tahlilin Üçüncü Kısmının Birinci Şubesi	33
5.1.2.3.2. Tahlilin Üçüncü Kısmının İkinci Şubesi	33
5.1.2.3.3. Tahlilin Üçüncü Kısmının Üçüncü Şubesi	34
5.1.3. Terkîb	34
5.1.3.1. Terkîbin Birinci Kısmı	34
5.1.3.2. Terkîbin İkinci Kısmı	34
5.1.3.3. Terkîbin Üçüncü Kısmı	35
5.1.4. Tebdîl	35
5.1.4.1. Tebdîlin Birinci Kısmı	35
5.1.4.2. Tebdîlin İkinci Kısmı	35
5.1.4.3. Tebdîlin Üçüncü Kısmı	36
5.1.4.4. Tebdîlin Dördüncü Kısmı	36
5.1.4.4.1. Tebdîlin Dördüncü Kısmının Birinci Şubesi	36
5.1.4.4.2. Tebdîlin Dördüncü Kısmının İkinci Şubesi	36
5.2. Amel-i Tahsîlî	36
5.2.1. Tansîs (Tahsîs)	37
5.2.2. Tesmiye	37
5.2.3. Telmîh	37
5.2.4. Tashîf	38
5.2.4.1. Tashîf-i Vaz'î	38
5.2.4.2. Tashîf-i Ca'li	39
5.2.5. Teşbih	39
5.2.6. Kinâye	39
5.2.6.1. Kinâyenin Birinci Kısmı	39
5.2.6.2. Kinâyenin İkinci Kısmı	40
5.2.7. Terâdüf	40
5.2.8. İştirâk	40
5.2.9. Hisâbî	41
5.2.9.1. Üslûb-ı İsmî	41

5.2.9.2. Üslûb-ı Harfî	41
5.2.9.3. Üslûb-ı İhsâyî	41
5.2.9.4. Üslûb-ı İnhisârî	42
5.2.9.5. Üslûb-ı Rakamî	42
5.2.9.6. Üslûb-ı Siyâkat	42
5.3. Amel-i Tekmîlî	43
5.3.1. Telif	43
5.3.1.1. Telif-i İmtizâcî	43
5.3.1.2. Telif-i İttisâlî	43
5.3.2. İskât	44
5.3.2.1. İskât-ı 'Aynî	44
5.3.2.2. İskât-ı Misli	44
5.3.2.2.1. İskât-ı Mislinin Birinci Kısmı	44
5.3.2.2.2. İskât-ı Mislinin İkinci Kısmı	44
5.3.3. Kalb	45
5.3.3.1. Kalb-i Küll	45
5.3.3.2. Kalb-i Ba'z	45
5.3.3.3. Kalb-i Küllî	45
5.4. Amel-i Tezyîlî	46
5.4.1. Tahrik ve Teskîn	46
5.4.2. Teşdid ve Tahfîf	46
5.4.3. Medd ve Kasr	47
5.4.4. İzhâr ve İsrâr	47
5.4.5. Ta'rîb ve Ta'cîm	48
5.4.6. Ma'rûf ve Mechûl	48

Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem 49

Nüsha Kısaltmaları 50

RİSÂLE-İ MUAMMÂ

Metin 53-264

Kaynaklar 265

Kısaltmalar

- b.: Beyit
bs.: Baskı
C: Cilt
ET: Erişim tarihi
haz.: Hazırlayan
s.: Sayfa
S.: Sayı
v.: Varak numarası
vd.: Ve diğerleri
yk.: Yaprak

Ön Söz

İlk örneklerini Arap edebiyatında veren, Fars edebiyatında usul ve kaideleri belirlenmiş müstakil bir ilim halini alan muammanın Türk Edebiyatına girişi 15. yüzyılın başlarına rastlar. Belirli kaideler dâhilinde içerisinde bir ismin gizlendiği manzum bilmecelelerin genel adını karşılayan bu tür, şairlere zekâ ve kabiliyetlerini ispat etmeleri için verimli bir ortam sunar. Gerek çözümlemesi gerekse düzenlemesi büyük bir uğraş ve ustalık gerektiren muamma yazımına eski şairler tarafından çokça rağbet gösterilir. Muammaya gösterilen ilginin artmasına paralel olarak muamma düzenleme ve çözümleme usullerinin anlatıldığı muamma risalelerinin sayısı da artar.

Çalışmamıza konu olan Rumûzî Mustafa'nın Muamma Risalesi de sözü edilen bu risalelerden biridir. Hâlihazırdaki muamma risalelerinin güç anlaşılmasından şikâyet eden Rumûzî, muamma ilmine rağbeti arttırmak için böyle bir eser yazmaya karar vermiştir. Eserinde muamma kaidelerini en ince noktalarına kadar izah edip çok sayıda örnekle zenginleştirmiş, bu şekilde muamma ile ilgilenmeye yeni başlayanlar için ideal bir risale ortaya koymuştur.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte muamma ve muamma risaleleriyle ilgili genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde

Rumûzî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri anlatılmıştır. İkinci bölümde risalenin çalışmada kullanılan nüshaları tanıtılmış, yazılış sebebine yer verilmiş ve eser dil ve muhteva açısından incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise eserin çeviri yazı metnine yer verilmiştir.

Kitabın hazırlanma sürecinde, Arapça ve Farsça manzumeleri okuyup anlamlandırma hususunda yardımlarını gördüğümüz Ahmet Yalar ve Kadri İsmailoğlu beyefendilere teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Halil Çeçen

Dr. Ayşe Sağlam

Diyarbakır, 2019

Giriş

Sözlük anlamı “manası gizli, güç anlaşılır söz” olan muamma, bir edebiyat terimi olarak belirli kaideler dâhilinde içerisinde bir ismin gizlendiği manzum bilmecelelerin genel adını karşılar. “Şiirde bir ismi lafzını örtülü biçimde tarif ederek gizlemeye ta‘miye, gizlenen isme muammâ, muammayı söyleyene muammâ-gûy, çözene de muammâ-küşâ denir” (Saraç, 2005: 322). Muamma yapılan şiirin doğrudan değil, remiz ve ima yoluyla yani dolaylı şekilde gizlenen isme delalet etmesi gerekir. Nesirde de muamma ortaya koymak mümkündür fakat bu şekilde yazmaya çok rağbet edilmediğinden daha çok manzum olarak yazılmıştır.

Başlangıçta şiirde remiz ve ima yoluyla Allah'ın isimlerine işaret etme şeklinde yazılmaya başlanan bu gelenek, sonrasında kişi adlarını da kapsar. Genellikle beyit, kıta, kıta-i kebir gibi küçük nazım şekilleriyle yazılmakla birlikte bazen mesnevi parçalarıyla da muamma yazıldığı olur. Divanların son kısmında muammeyat başlığı altında sıralanır (Pala, 2004: 326). “Muamma yoluyla bir beyit yahut dizeden birden fazla isim çıkabilir. Bazen bu öyle bir hal alır ki örneğin Feyzî'nin Gül-i Sad-Berg adlı risalesinde bir muamma

böyle bir eserinden söz edilmemesini göz önünde bulundurarak adı geçen eserin Rumûzî'ye ait olmasını zayıf bir ihtimal olarak görmüşlerdir: “Yazmanın ilk ve son sayfalarındaki bilgilere göre eserin müellifi İslimyeli Mustafa Rumûzî bin Osmân'dır. Kaynaklarda Mustafa Rumûzî bin Osmân hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. İstanbullu olan ve 16. yy'da yaşamış Mustafa Rumûzî adlı bir şair ve tarihçiden bahsedilse de bu kişinin tasavvufi bağlantısından ve Hakikat-nâme adlı eserinden söz edilmez. Bu nedenle Hakikat-nâme adlı eserin bu kişiye ait olma durumu çok zayıf bir ihtimaldir” (Selçuk ve Topbaş: 2016: 810).

Bizim çalışmamıza konu olan Mustafa Rumûzî'nin 1582'den önceki bir tarihte vefat ettiği, 'Hakikat-nâme' yazarının ise 1651-1652 yıllarından sonra yaşadığı (Selçuk ve Topbaş: 2016: 811) göz önünde bulundurulduğunda eserin başka bir Mustafa Rumûzî'ye ait olduğu şüphesi güçlenmektedir.

Muamma Risalesi

1. Risale Nüshalarının Tavsifi

Rumûzî Mustafa'nın *Muamma Risalesi* isimli bu çalışma, Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesi 21 Hk 1593, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi) 567 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 1890 numaralı yazmalar kullanılarak hazırlanmıştır.

Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan nüshanın ölçüleri 150x105-110x50 mm'dir. 95 yapraktan oluşur. 19 satır halinde nestalik yazı türüyle yazılmıştır. Kâğıt türü birleşik harf filigranlıdır. Söz başları ve kişi isimleri kırmızı renkle yazılmıştır. Sırtı kahverengi meşindir. Deffeleri açık yeşil kâğıt kaplı mukavva cilttir. Şirazesi dağınmıştır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde yer alan nüshanın ölçüleri 194x118-137x65 mm'dir. 72 yapraktan meydana gelir. 17 satır halinde yazılmıştır. Şirazesi dağılmıştır. Söz başları ve kişi isimleri kırmızıdır. Kâğıdı aharsız su yolu filigranlıdır. Cildi siyah bez ve üzeri vişneçürüğü meşindir. 1a yk.'da iki adet temellük kaydı ve iki adet de silinmiş mühür vardır.

Ayrıca muammanın kişi adlarıyla sınırlı olmadığını başka şeyler için de muamma yazılabileceğini söyler:

“Delâleti isme taşîş daî bu kabildendür zîrâ isimden gayrıya delâlet daî melhuzdur” (s. 58).

‘İ’ nüshasında, kıtadaki tarihe mutabık olarak eserde 975 muammaya yer verildiğine değinilir. ‘D’ ve ‘S’ nüshalarında ise risalede yer alan muamma sayısının dokuz elliden ziyade olduğu bilgisi yer alır. Çalışmamızda 960 muamma tespit edilmiştir. Sultan Selim adına yazılan yedi muamma da (Hâzret, Sulţân, Selîm, Hân, Halleda’llâhu, Salţanatahu, Âmîn) dâhil edildiğinde bu sayı 967’yi bulur. Muamma tarifi içerisinde yer alan mensur üç muamma örneği de (‘ Arab, ğarb, ‘ izzet) ilave edilince toplam 970 adet muamma tespit edilmiş olur. Muamma manzumelerinin 125’i Farsça, 6’sı Arapça, 1’i de Türkçe-Arapça karışık olarak yazılmıştır. Bunun dışında kalanların tamamı Türkçe’dir. Muammaların geneli beyitler hâlinde yazılmış olmakla birlikte bunlardan 12 tanesi dörtlük şeklindedir.

Risaledeki muammaların alfabetik isim tablosu:

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Âbil	1	Armağân	1	Emânî	3
Âdem	2	Urûc	1	Emrî	9
Âgehî	1	Esed	2	Emîr	1
Ânî	3	İshâk	3	Emîrî	1
Âhî	1	İskender	4	Emînî	1
Ebâ Bekr	1	İslâm	2	Enes	3
İbrâhîm	5	İsma’îl	6	İnsân	2
Ebû Bekr	1	Efdâl	1	Enîs	1
İhsân	2	Akbaba	3	Enînî	1
Ahmed	11	Ekmel	2	Evrenos	1
Ahmedî	1	Ülkerî	2	Evliyâ	1
Edâyî	2	İlhâmî	1	Aydın	4
İdrîs	3	İlyâs	5	Ayaz	3
Edhem	5	İmâm	1	İmân	1
Edhemî	1	İmâmî	2	İnâl	2

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Aynihân	4	Ca’fer	1	Dârâb	1
Eyyüb	8	Celâl	2	Dâ’î	4
Bâbü	1	Celîl	1	Dâğî	1
Bâkî	3	Cemâl	2	Dânişî	1
Bâfî	1	Cem’î	1	Dânyâl	3
Bahrî	3	Cenâbî	1	Duhânî	1
Budâğ	2	Cihâdî	4	Dede	4
Bedr	2	Cihân	2	Dervîş	2
Bedrî’ d-dîn	1	Cevrî	1	Dervîş Nâlî	1
Bedrî	1	Cehdî	1	Destûr	2
Beşîr	3	Ceyşî	2	Defterî	2
Bektaş	2	Çâker	2	Dikğatî	1
Bekr	1	Çakal Ahmed	1	Divânî	1
Bilâl	1	Hâcî	3	Zâtî	3
Bahâ	1	Hâmid	1	Re’yi	2
Bahârî	1	Hâmî	1	Receb	4
Bahâyî	1	Hüsâm	3	Receb Bâlî	1
Behrâm	4	Hasbî	1	Rahmî	4
Behmen	1	Hasan	10	Rezmî	2
Bayrâm	4	Hasan Bâlî	2	Rüstem	5
Pertev	1	Hüseyn	5	Resûl	5
Pervîz	3	Hüseyn Bâlî	1	Remzî	2
Piyâle	1	Hamza	5	Rûh	2
Peygamber	2	Hamza Bâlî	1	Rûhî	1
Peyember	1	Hamîd	1	Rüşenî	2
Pîrî	5	Hayâtî	1	Ravzî	1
Pîr-yâr	1	Haydar	3	Rûmî	1
Tâbî	5	Hayrân	2	Rumûzî	4
Tâc	4	Hayrânî	1	Revnağî	3
Tâcü’ d-dîn	3	Hayretî	2	Zâhid	2
Teberrük	5	Hayy	1	Zâl	1
Tatar	2	Hâver	1	Zekeriyyâ	2
Takî	2	Hurrem	3	Zî’ n-nûn	1
Takyü’ d-dîn	1	Husrev	3	Zeyn	2
Timûr	2	Hızr	3	Zinetî	1
Sebâtî	2	Halîl	6	Zîverî	2
Sübûtî	1	Hayâlî	9	Sâğarî	1
Senâyî	4	Hayrî	1	Sâkî	1
Câbir	1	Hayyâm	3	Sâlikî	2
Cânî	1	Dârâ	2	Sebzî	1

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Sehâbî	2	Şeyh Muhyî	2	‘Arşî	1
Seherî	2	Şeyhî	1	‘Azmi	1
Servî	7	Şeydâ	1	‘İsâ	6
Sa‘ dî	5	Şeydâyî	1	‘İsâ Bâli	3
Sa‘ yî	2	Şîrâzî	1	‘İkâlî	1
Sefer	3	Şîr-i Hudâ	1	‘Akîl	1
Sefer Çelebî	1	Şîrgîr	1	‘İlmî	3
Sefer Şâh	1	Şîrî	1	‘Alî	30
Selâmî	1	Şeyullâh	1	‘Alî Bâli	1
Selmân	3	Şâbir	1	‘Ömer	13
Selîm	1	Şâbirî	1	‘Ümrân	1
Süleymân	2	Şâlihî	1	‘Ahdî	1
Sinân	6	Şânî‘î	1	‘Gubârî	4
Sührâb	1	Şabrî	6	‘Gârîb	2
Süheyl	1	Şadâyî	1	‘Gârîbî	1
Seydî	5	Şadr	1	‘Gazanfer	1
Seydî Hasan	1	Şiddîk	1	‘Ginâyî	9
Seydî Ramazân	1	Şarfi	2	‘Gaybî	3
Seyrî	1	Şafâyî	1	‘Gayretî	1
Seyfu’llah	1	Şun‘î	2	Fâhîr	1
Seyfî	2	Şiyâmî	4	Fâris	1
Seyfî Çelebî	1	Şayrefî	1	Fâyiz	1
Şâtîr	1	Za‘ fî	1	Fâyîk	2
Şâ‘îr	3	Ziyâ	3	Fethî	3
Şâkir	1	Ziyâyî	1	Fedâyî	1
Şâvir	1	Tâlibî	1	Ferhân	2
Şâh Beg	1	Tâli‘î	1	Ferah	4
Şâhidî	1	Tâhir	4	Firdevsî	1
Şeb-çerâğ	4	Zuhûrî	3	Ferruh	1
Şerîf	1	‘Abbâs	1	Ferhâd	1
Şerîf Ahmed	1	‘Abdü’l-birr	1	Ferîdûn	5
Şa‘ bân	8	‘Abdü’ d-dâyim	1	Fazîl	1
Şükru’llâh	3	‘Abdü’s-selâm	1	Fikrî	2
Şems	1	‘Abdü’l-Kâdir	2	Fenâyî	1
Şem‘î	1	‘Abdü’l-mü’mîn	1	Fevrî	1
Şevkî	1	‘Abdî	3	Fîrûz	1
Şihâb	2	‘Ubeydî	6	Feyzî	10
Şihâbî	1	‘Osmân	5	Kâbil	1
Şehlâ	3	‘Aczî	1	Kâsım	6
Şeyh Gülşenî	1	‘Acem-zâde	1	Kâdî Hüseyin	1

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Kadrî	9	Muhsin	1	Nizârî	1
Kurd	4	Muhammed	5	Nesîmî	2
Kurd Bâli	1	Muhyî	2	Naşûh	1
Karagöz	1	Medhî	1	Na‘ imî	3
Kutb	10	Murâd	1	Nu‘ mân	1
Kutbü’ d-dîn	8	Mürşid	1	Nukre-zen	2
Kutbî	4	Mürîd	1	Nakîb	1
Kalender	5	Mezîd	1	Nihâlî	1
Kahramân	1	Müslim	1	Nihânî	4
Kaya	2	Mûsâ	4	Nevâlî	1
Kayser	1	Muşallî	6	Nüh	2
Kâtîb	1	Muşallî Şâh	1	Vâcibî	1
Kâfî	1	Muşlî	1	Vârisî	1
Kâkülî	1	Muştafâ	1	Vâmî	1
Kâmran	5	Ma‘ nevî	2	Vahdetî	2
Kâmî	2	Miftâh	1	Vâhidî	1
Kâmilî	2	Memî	4	Vâfî	1
Kerîm	3	Münşî	1	Vâlihî	2
Keşfi	1	Manşûr	2	Vâmîk	1
Kemâl	3	Monla Maḥmûd	1	Velî	5
Ken‘ân	4	Mevcî	1	Velicân	3
Keyvân	1	Mevlânâ Rızâyî	1	Veysî	3
Lâzîmî	1	Mevlânâ Muhammed	1	Hâbil	4
Lâmî‘î	6	Mihri	1	Hâtîf	2
Lâyihî	3	Miyân-bendî	1	Hâşim	3
Lâyihî Efendi	1	Mîr	6	Hürmüz	2
Luṭfî	2	Mîr-i ‘âşîkân	23	Harûn	1
Latîf	1	Meyrem	1	Hilâlî	3
Likâyî	2	Mîrzâ	3	Hümâyûn	2
Livâyî	1	Mîrek	1	Hemdem	3
Mânî	1	Meylî Dede	2	Hemdemî	2
Me‘âlî	1	Mînâyî	1	Hevâyî	1
Mü‘eyyed	1	Nâdirî	1	Yetîmî	3
Mübârek	2	Nâzikî	5	Yaḥyâ	4
Mecdî	2	Nebî	3	Yûsuf	3
Mecnûn	1	Necâtî	3	Ya‘ kûb	7
Muḥibbî	3	Necmü’ d-dîn	1	Yûnus	1
Muḥibbû’ d-dîn	15	Nücûmî	5		
Muḥarrem	2	Naḥîfî	1	Toplam	960

Ḳatlin seferde bâr-ı ğam-ı bî-nihâyete
Gelmez çü yolda şibile bâlâ ‘ibârete (s. 260)

5.4.5. Ta‘rîb ve Ta‘cîm

Amel-i tezyîlinin beşincisi ta‘rîb ve ta‘cîmdir. Farsça’daki pâ (پ), çîm (چ), jâ (ج) ve ğâf (گ) harflerinin bâ (ب), cîm (ج), zâ (ز) ve kâf (ك) harflerine çevrilmesi veyâ bunun tersi olarak bâ, cîm, zâ ve kâf harflerinin pâ, çîm, jâ ve ğâf harflerine çevrilmesidir.

‘Çâker’ ismi her iki kaideye de örnek teşkil eder. İsim bulunurken ilk olarak ‘ciger’ lafzındaki ‘cîm’ harfine iki nokta ilave edilerek Farsça ‘çîm’ harfine dönüştürülmüştür. İkinci olarak üç nokta ile yazılan ‘kâf-ı Fârisî’nin noktaları ortadan kaldırılıp ‘kâf-ı Arabî’ye çevrilmiş, bu suretle isim bulunmuştur.

Cigerde arturursa firi dil-dâr
İki zaḥm üçü olur nâ-be-dîdâr (s. 261)

5.4.6. Ma‘rûf ve Mechûl

Amel-i tezyîlinin altıncısı ma‘rûf ve mechûldür. Sakin olan vâv ve yâ harflerinden önce imale ile okunan zamme ve kesreyi tasrih etmek ve tasrih edilmiş olan zamme ve kesreyi imale ile okumaktır. Örneğin ‘Manşûr’ isminde ‘ben’in eş anlamlısı ‘men’den sonra ‘şor’ lafzının imale ile olan ötresi tasrihine işaret olunmuştur:

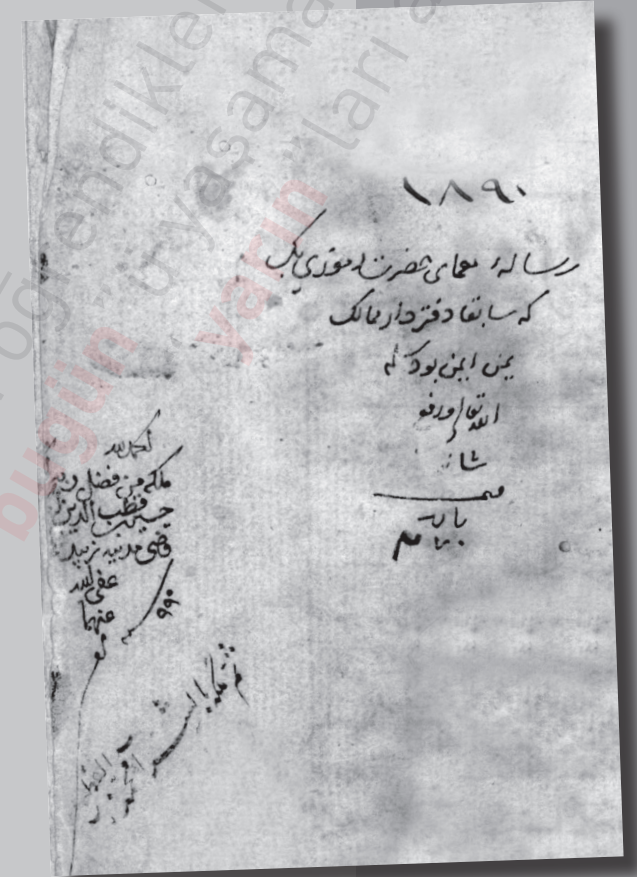
Perdenüñ nidüğini ben bildüğüm evvelce bil
Şoñra benden tâliben şor ref’ini ma‘lûm kııl (s. 261)

‘Pîri’ isminde ‘gönlek’ lafzının eş anlamlısı ‘pîrâhen’den ‘demir’in eş anlamlısı ‘âhen’ ‘yâ’ harfine dönüşmüştür. ‘Pî’nüñ açık olmayan kesresinin tasrih edildiğine işaret edilir:

Yâ yürek lâzım kişiye cenge düşmenle şaḥîḥ
Yâ demür gönlek gerek kesre didüm başdan şarîḥ (s. 262)

RİSÂLE-İ MUAMMÂ

Metin

(D, İ, S 1b)

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm
Feth-i mu'ammâ-yı kelâm-ı kâdîm

Mübtediye vâsıta-i intihâ
Nâm-ı Hudâ zikri vü şükr-i Hudâ

Gönlüñ açılısın der iseñ ey ganî
Kıl lebi gûyâ-yı dürüd-ı nebî

Rûḥıma¹ Ḥaḳ'dan ire her subḥ u şâm
Bî-ḥad u pâyân şalâvât u selâm

Âli vü aşḥâbı daḥı tâbi'în
Ġark-ı yemm-i raḥmet olalar hemîn

Meḥâmid-i firâvân Ḥazret-i Şâni'-i maşnû'at-ı cihân celle
'ani's-şebîh ve'l-mişâl ki terkîb-i besâ'it-i eflâk kemâl-i kudretinden
bî-nümüne ve şükr-i bî-pâyân Cenâb-ı Ḥâlık-ı maḥlûkat-ı devrân²
teḳaddese 'ani't-tebdîl-i ve'z-zevâl ki tertîb-i vesâ'it-i tûde-i ḥâk
ḥafiyât-ı ḥikmetinden bir mişâl-i gûnedür edâ vü dürüd-ı nâ-maḥdûd
ravza-i muṭaḥhara-i bâ'iş-i te'lif-i âteş u bâd u âb u ḥâk ve şalât u
şalâvât türbe-i münevvere-i müşerref teşrîf-i ḥil'at-i levlâk mü'eddî
kılınduḳdan sonra bu risâle-i ğarîbenüñ bâdî-i te'lifi ve bu 'icâle-i

¹ rûḥıma: ravza S

² devrân: - S

'acîbenüñ mutaşaddî taşnîfi mermûzât-ı (D 2a) mu'ammeyâtuñ³
kâşifü'l-rumûzu Muştafâ el-ḥaḳîru'l-müteḥalleş (İ 2a) bi'r-Rumûzî (S 2a)
bast⁴-ı muḳaddemât-ı kelâm idüp ḥuzûr-ı ehl-i 'irfâna 'arz u 'lâm
itdügi budur ki evân-ı cevânîde merâm u emânîyi vuḳûf-ı muḡlaḳât-ı
me'ânî olmaḡın ba'zı evkâtın mütâla'a-i resâil-i mu'ammeyâta şarf
itmekle ğavvâş-ı ṭab'ı baḥr-ı remz u îmâdan pür-lü'lü'-i lâlâ bir niçe
eşdâf-ı ğarrâ iḥrâc estaġfiru'llâh estaġfiru'llâh hâşâ ve hâşâ belki
birḳaç ḥazef-pâre-i nâ-hemvâr ve şadef-rîze-i bî-i'tibâr istiḥrâc ya'nî
ḳariḥa-i ḳâşirasından ba'zı mu'ammeyât inşâ ve bir miḳdâr ebyât-ı
rumûza imlâ idüp egerçi bülegâ-yı feşâḥat-dişâr u fuşâḥâ-yı belâgat-
şî'âr yessera'llâhu lî⁵-ittibâ'ı eṭvârihim ve ce'alenî muḳtaziyen lî⁶-
âşârihim ḥuzûr-ı müfizü'l münevverlerine⁷ 'arza liyâḳat u ḳâbiliyyeti
yoḳdur lâkin yârân-ı ḥâlišü'l-vidâd ve iḥvân-ı iḥlâş-nihâd mücer-
red bu dâ'î-yi bî-riyâlarınuñ ḥâṭır-ı fâtırî ri'âyetiçün mu'ammeyât-ı
mezbûreye raġbet şüretin gösterüp ba'zın ḥıfz ve ba'zın istiktâb ile
nev'an iltifâtların dirîġ itmezlerdi binâen 'alâ-zâlik⁸ risâle tertîbi
mübâşereti târiḫine deġin ki bu ḳı't'adan ma'lûm olur

Târîḫ (D 2b)

Ez-'avn u luṭf-ı bî-ḥadd-i Bârî Rumûziyâ
Z'in sân⁹ mu'ammeyât-ı men âmed besi zârîf¹⁰

Herkes ki geşt vâḳıf-ı târiḫ-i nazm-ı o
Ġüftâ mu'ammeyât-ı Rumûzî zihî laṭîf¹¹

³ mu'ameyât: mu'ammâ İ

⁴ bast: sıbt İ

⁵ lî: ilâ D, S

⁶ lî: 'alâ D

⁷ münevverlerine: nûrlarına S

⁸ itmezlerdi binâen 'alâ-zâlik: itmediklerine binâen D, S

⁹ z'in sân: zi insân D

¹⁰ Ey Rumûzî Allah'ın sonsuz lütuf ve yardımıyla benim muammalarım çok zarîf geldi.

¹¹ Onun şiirinin tarihine vakıf olan "Rumûzî'nin muammaları ne kadar güzel ve latîf oldu" der.

Ve be-ism-i Kâtib

Kitâbetden ürküp idersem n'ola bîm

Kim emr-i kitâbetden (S 112b) oldu gönül nîm

Kitâbet maşdarından şîga-i *emr* ki *üktübdür* nişfi kalb olmuştur

kad-temme'l-kitâb bi-'avni'llahi'l-meliki'l-vahhâb fi-evâyili şehri
Recebü'l-mürecceb fi-sene 995 ketebehü'l-fakîr Aḥmed bin Sinân el-
muḥtâc ilâ-raḥmeti's-sübḥân⁴⁰²

"dün" den öğrendiklerinle
"bugün" ü yaşamak
"yarın" ları aydınlatır.

⁴⁰² Temme kısmı sadece S nüshasında vardır

Kaynaklar

- Ahdî Ahmed Çelebi, Gülşen-i Şu'arâ, Millet Kütüphanesi, Tarih-Coğrafya Yazmaları, 774, İstanbul.
- Akahn, Şükrü vd. (2012), *Yazım Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bilkan, Ali Fuat (2000), *Türk Edebiyatında Muamma*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Canım, Rıdvan (2016), *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Derleme Sözlüğü I-XII (1993), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- F. Steingass (1930), *Persiyen-English Dictionary*, London.
- Hasan Amid (1355), *Ferheng-i Amid*, Tarhan.
- Kınalı-zade Hasan Çelebi (1989). *Tezkiretü's-şuarâ C II*, (bs. haz. İbrahim Kutluk) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Köksal, Fatih (2012), *Metin Neşrinin Ana Esasları*, "Tübar" (31), s. 180-209.
- Levend, Ağâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Mustafa bin Şemseddin Ahteri (1310), *Ahteri-i Kebir*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Onay, Ahmet Talat (2004), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

- Öztürk, Said (1996), Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender (2004), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Redhouse, Sir James William (1992), *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Rumûzî, Muammeyât, Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesi, 21 Hk 1593, Diyarbakır.
- Rumûzî, Muammeyât Rumûzî, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi), 567, İstanbul.
- Rumûzî, Muammeyât-ı Rumûzî, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1890, İstanbul.
- Saraç, Yekta (2005), TDV İslâm Ansiklopedisi, 'Muamma', C 30, s. 322-323.
- Saraç, Yekta (1997), Muamma ve Divan Edebiyatındaki Seyri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C 27, s. 297-308.
- Selçuk, Bahir ve Topbaş, Selahattin (2016). Hurûfilîğe Dair Bir Eser: Mustafa Rumûzî'nin Hakikat-nâme'si, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 24, s. 806-835.
- Solmaz, Süleyman, Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (ET 09.01.2019).
- Şemseddin Sami (2005), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1996), *Kâmûsu'l a'lâm (CI-CIV)*. Kaşgar Neşriyat, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihad (1936), Divan Edebiyatında Muamma, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünver, İsmail (2008), Çeviri yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler, "Turkish Studies" (3)6, s.1-46.
- Yavuz, Hulûsi (2003), Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Târîhi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yavuz, Hulûsi (1984), Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti (1517-1571), Serbest Matbaası, İstanbul.
- Yavuz Hulûsî (2008), TDV İslam Ansiklopedisi, 'Rumûzî', C 35, s. 244.
- Zehra-yı Hanlerî (1348), Ferheng-i Edebiyat-ı Farişi-yi Derî, Tahran.

RİSÂLE-İ MUAMMÂ

MUAMMA RİSALESİ

İnceleme - Metin

İnsanın gizemli meseleleri çözmeye karşı duyduğu şiddetli merak duygusunun fıtratındaki edebî zevkle birleşmesi, muamma türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yüksek bir ilmin yanı sıra duygu ve düşünce derinliği gerektiren bu türün edebî metinlerde yaygınlaşması, muamma düzenleme ve çözümleme usullerinin izah edilmesini gerekli kılmıştır. Böylesine incelik isteyen bir işi ancak Rumûzî gibi mahlasıyla bütünleşen şahsiyetlerin hakkıyla yapabileceği tartışma kabul etmez bir hakikattir.

Bu eser, 16. yüzyılda yaşayan ve muamma yazmakla şöhret kazanan Mustafa Rumûzî'nin muamma kaidelerini anlattığı risalesini içermektedir. Kaidelerin anlatımındaki mantıklı düzen ve şairin bizzat kendi yazdığı ve çözdüğü birbirinden remizli onlarca muamma karşısında şaşkınlığınızı gizleyemeyeceksiniz. Muazzam bir ilim, zekâ ve kabiliyetin birleştiği bu eser, eğlenceli ve bir o kadar da zor bir eğitime müştak okuyucularıyla buluşmayı bekliyor.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-605-4635-56-6

9 786054 635566